

Borcsa János

IRODALMI HORIZONTOK

VERSEK „ÖNMAGUNK ÁLLÁSÁRÓL”

1976 telén Budapesten jártamban elmentem – negyedéves kolozsvári bölcsészhallgatóként nem hagyhattam ki! – Nagy László egyik költői estjére, s így előszóban is hallhattam magától a költőtől, a színpadról, amit nem sokkal korábban, 1975-ben egy kor- és nemzedéktársával folytatott tévéinterjúbán mondott. Arra a kérdésre, hogy mit üzenne a száz vagy ötszáz évvel későbbi nézőnek, azt a nagyon egyszerű, de döbbenetes, elgondolkoztató választ adta az ötvenéves Nagy László, hogy csókolom őket, ha lesz emberi arcuk egyáltalán...

Az emberi arc motívumot hasonló összefüggésben egy mai költő versében találni, a Szentmártoni Jánoséban, aki éppen a hivatkozott interjú keletkezésének évében született, és *Számvetés* című versében azt a kérdést veti fel, hogy miért szűnt meg a költő szerepe a társadalomban. Elmélkedhet az ember, jelesen e vers lírai hőse azon, hogy talán ha kitárná s megmutatná magát a költő („Ha kapudat kitárnád, s magad is kiállnál a fénybe”), felkeltené maga iránt az érdeklődést, ellenkező esetben, minthogy válságot él meg a társadalom amúgy is („mindenki bajban”), senki figyelmét nem kelti fel. Mutatkozzon hát meg, hogy példájára feltekinthessen a világ, feltéve, ha marad még emberi arc...

Hogy a költői szerep kérdése foglalkoztatja Szentmártoni Jánost, új kötetének¹ több verse is tanúskodik erről. Miközben családjá elvárja, hogy mint magánember apa- és férjszerepének eleget tegyen („apát akarsz, férjet, / át a másvilágig”), fel kell ismernie, hogy mindezt „elvtették, elszórtam, / vagy magától elment, / vagy soha nem voltam”, sőt megvallja, hogy ez a szerep úgymond „a papíron feltűnik még olykor”, de ama másik szerepet, a költőit nem tudja feladni, vagyis: „vers nélkül sajnos már / botlanék, elesnék.” (*Itt, a papíron*) Mondhatjuk, nem akar lemondani az írásról mint életet alakító cselekvésről, s

1 Szentmártoni János: *Miféle földet*. Válogatott és új versek. Budapest, Orpheusz Kiadó, 2014.

hisz a versben, a leírt betűben, mint a klasszikussá vált költő-előd, Nagy László, akit a *Kétely* című versben is megidéz Szentmártoni. A társadalmi közeg persze nem kedvez a szónak, a nyelvnek, amely válságba került, minthogy hiteltelenek élnek, illetve élnek vissza vele ma is nap mint nap: „Valaki mintha beszélne helyettünk” – teszi szóvá a jelenséget a vers beszélője, de az ítéletről sem mond le, hiszen elhangzik, hogy „tisztá szavak helyett moslék dala, / mit a világ böffent föl általa”, azaz ama valaki által, így pedig mondhatni egyetlen következtetést vonhat le a költő, éspedig azt, hogy „a lényeg verseinkbe költözött.” (*Beszélgetünk az üres szó mögött*)

Szentmártoni viszont nemcsak – úgymond – irodalmi költő, lírájának ugyancsak tárgya az egyén a maga evilági és metafizikai kérdéseivel, kereséseivel, amelyek érintik a transzcendenshez való viszonyát is, valamint a társadalmi környezet, ami az ő esetében a nagyvárost, Budapestet jelenti. Eme két gazdag forrásvidék ihlette versek közül kiemelendőnek tartok egy versfüzért (*Tapogatózás*), továbbá a *Hiánya mélye felé*, *A test magányáról*, a *Gregorián*, a *Szonáta*, a *Pohár*, illetve a *Ripolus árnya*, a *Ripolusok éjszakája* címűeket. Nem egy esetben érzékelhető például a József Attila-i hagyományhoz való kapcsolódás, az egyikről (*Befejezhetetlen vers önmagunk állásáról*) – amely nemrég ugyancsak emlékezetes versélményt jelentett számomra, hallván élő szóban, a költő felolvasásában – érdemes megjegyezni, hogy „kihívója” – címe szerint – éppen az *Alkalmi vers a szocializmus állásáról*. Mindahány figyelmet érdemlő költemény, olyan lírai kísérlet, amely visszhangozhat minden olvasóban, akit foglalkoztat úgymond önmaga állása. Az a kérdés például, hogy az ember fáradhatatlanul keresi valamelyik énjét, mindig kész indulni „hiánya mélye felé” (*Hiánya...*), merthogy él benne a felismerés, hogy „addig éltem, / amíg egyik voltunk ketten”, de számot kell vetnie azzal is, hogy a benne élő számtalan én saját maga előtt is nehezen kiismerhető, mert talán még nem is kezdett el élni benne egyik-másik, ahogy a költő mondja: „van akit harminc év alatt észre se vettem.” (*Befejezhetetlen...*)

A LÉTEZÉS DERŰJE ÉS SZOMORÚSÁGA

Puskin, a világirodalmi rangú orosz költő verses regényének főhősét, Anyegint Oroszország különböző tartományaiban, többek között a Krim-félszigeten is vándoroltatja, amelyet különben „regék szent

földjé”-nek nevez a szerző, s elbeszélésében fontosnak tartja megemlíteni kortársának, a lengyel romantika klasszikusának, Adam Mickiewicznek a nevét – aki 1825-ben tett utazást a Krímben –, mondván: „Mickiewicznek itt súgja láz, / A szirtek közt, hol hab remeg, /Hogy litván földjét zengje meg.” (*Jevgenyij Anyegin*, Kilencedik fejezet, Áprily Lajos fordítása). Az említett utazás élményéből született Mickiewicz *Krími szonettek* című versciklusa, amely a tájélménynek, illetve egy kudarcba fulladt szerelem emlékének, valamint a honvágnak és a hazaszeretetnek a lírai műve.

Akár kiindulópontja is lehetne ez az irodalomtörténeti epizód egy alapos elmélkedésnek arról, hogy egy mai erdélyi magyar költő, jelesen Karácsonyi Zsolt számára miért is lehet – úgymond – Erdélyország a Krím, illetve az a tény, hogy miért él benne szülőhazája úgy, „akár a Krím egy jó lengyel szonettben”?

Azt, hogy hogyan él a Krím egy jó lengyel szonettben, éppen Mickiewicz *Zarándok* című szonettjével példázhatjuk, amely egy emlékezetes, mély tájélményből született („Lábam előtt a bőség és pompa varázsa, / Fejem fölött tiszta ég, mellettem szép orcák”; „bajdari csalogány-, szalhiri lány-nóták”; „e föld rubin epre, arany ananásza”), de még ez az élmény sem tudta a költővel feledtetni szülőhazáját s régi szerelmét. Hiányzott számára – akit hazájából büntetésképpen kiragadott a korabeli idegen hatalom – a „litván zord vadon zúgása”, valamint a drága szőnyegekkel felérő zombékok és tócsák, s nem hagyta nyugodni a kérdés, hogy gondol-e még rá az a lány, aki hazájában maradt...

Karácsonyi Zsolt új verseskötetének² már a címe (*A Krím*) ráhangol az előbbieken jelzett megfeleltetésre („Erdélyország a Krím nekem”), s azáltal, hogy *A félsziget* című versciklusának mottóját egy Mickiewicz-szonettből választotta, mintegy megerősít előbbi meglátásunkban. Ezzel a költői topossal, tulajdonképpen egy idegen, egy más földrajzi táj és kultúrtörténeti hagyomány megidézése által, beláthatni, végső soron saját (és sajátos) léhelyzetünk alaposabb megértésére, valamint önmagunk jobb megismerésére tesz kísérletet a költő. Mondjam azt, egy eltávolodva megközelítő eljárást alkalmaz ezúttal, jól meghatározott céllal. Például *A pajzs* című versét így indítja: „A Krím ma elvesz mindent, és vissza se adja, / önmagát veszi és veszejt el, hagyja, hogy

2 Karácsonyi Zsolt: *A Krím*. Versek, 2010–2015. Budapest, Orpheusz Kiadó, 2015.

a hullámok / egyre nagyobb részeket, sok apró félszigetet / tépjenek ki testéből, pedig jól tudja, / ezek nem térnek vissza már soha többé.”

Aztán az is világossá válik a *Peremvers* című szonett alapján, hogy nem egy egyoldalú viszony ez, ami a lírai alany és ama félsziget között van („Erdélyország is éppen úgy él bennem, / mint mesében a csukafogta róka”), illetve az, hogy e kapcsolat mélysége a maga teljességében szinte feltárhatatlan: „Elképzeltem, hogy szólok róla versben, / egy soha meg nem írható szonettben, / de elkapott, és fogva tart azóta.”

A kötet egyetlen olyan verse a *Peremvers*, amelyet (2011-re) datált a szerző – erre külön felhívták a figyelmet egy hazai könyvbemutató alkalmával –, jelezvén ezzel, hogy nem a világpolitikában napirenden lévő krími-kérdés, illetve az orosz–ukrán viszony kontextusában értelmezendő e vers, hiszen a most is tartó konfliktus később robbant ki, tehát sokkal inkább egy transzszilván lírai létértelmezés részének tekinthető.

Az erdélyi lét értelmezésének ez a tér- és időbeli kiszélesítése már önmagában is külön figyelmet érdemelne, kitűnik ugyanakkor, hogy a költő szoros szálakkal fűződik az erdélyi magyar lírahagyományhoz, mondjuk Reményiktől Lászlóffy Aladárig. Azt gondolom tehát, hogy egy még inkább nyitott jellegű és mély reflexióra indító lírikusi teljesítményt kell látnunk Karácsonyi Zsolt új kötetében.

Karácsonyi verseiben az irodalmi hagyomány markáns jelenléte, az azzal való „párbeszéd” gyakorisága meghatározó jelleget ölt, de érezni, hogy ezt egy kreatív nyelvi erővel bíró, hiteles művészi kompetenciájú költő erősíti fel, illetve folytatja, akinek könnyed nyelvi játéka komoly, súlyos, nemegyszer metafizikai tartalmú üzeneteket hordoznak. Többek között szójátékok, ismétlések, variációk, újszerű nézőpontok választása, merész „eltérítések” teszik, hogy a vers üzenete ne egy külsődleges tartozékként jusson el az olvasóhoz, hanem mintegy megképződjön benne, amit a létezés derűjéről és drámájáról közölni kíván a költő (*Gagauz kalauz; Medáliák; Az ötödik pont; A nyári kép; Új kenyér, régi bor; Archaikus Apolló-korzó*). Persze, nemcsak a nevének nevezett hivatkozások, allúziók, közismert motívumok által van jelen az irodalmi és kultúrtörténeti örökség Karácsonyi verseiben, de néha egy-egy versrészlet ritmikájából, mondjam azt, lélegzetvételéből is felsejlik, hogy az adott vers például József Attila vagy Illyés egy-egy

emblemikus költeményének (*A hetedik, Egy mondat a zsarnokságról*) az érintettségét hordja magán. (Vö. *Medáliák, Az ötödik pont*)

Hogy derű és szomorúság határozza meg az egyéni létről való reflexiót, a lírai én önmeghatározásából adódhat talán. Saját magát ugyanis egy „pontosan kimért idő szerinti térben” láttatja, illetve azt mondja, képletes beszédre váltva, hogy „Isten asztalán, víg morzsaként, hangyákra várok én –”. (*A táj megnyitása*) A lét titkaira világít rá a költő új kötete több versében is, s ebben a kísérletében önmagáról is fontos látleteket állít ki.

